

De Barok, een stijl

Jacob Voorthuis

Waarom zulke rare vormen? Waarom moest dat museum, die kerk, dat paleis, dat kantoor er precies zo uitzien? Hoe hebben ze dat kunnen maken? Waar dient het voor? Waarom lijken die twee dingen zo op elkaar, terwijl ze niets met elkaar te maken lijken te hebben? Waarom hoort die muziek bij dat gebouw? Doet die trap dat echt, of hou je me nu voor de gek?

De geschiedenis van onze culturele productie kent vele barokke momenten. Om het even bij Europa te houden is er het hellenistisch Griekenland, Rome ten tijde van Hadrianus, De hoog en laat gotiek, Rome na Michelangelo, het Churrigueresque van Spanje en Mexico in de 17^e eeuw, de paleizen van Frankrijk en de kerken van Duitsland in de 17^e en 18^e eeuw, het imperialistisch openbaar gebouw in Engeland van de laat 19^e en vroeg 20ste eeuw; Nederland in de jaren vijftig van de 20ste eeuw en de gehele wereld nu. Dat zijn duidelijke momenten maar er zijn er meer, en natuurlijk komen ze ook voor in Azië en Afrika.

De barok is niet zomaar een “stijl”. Het is in eerste instantie, nog voor dat er iets zichtbaar wordt, een drang of zelfs een bezorgdheid die op bepaalde momenten in de geschiedenis de overhand krijgt en in staat wordt gesteld zijn intensiteit te vieren in uitbundige en vaak complexe vorm. Die drang heeft één uitgesproken doel en twee belangrijke middelen: het doel is vrijwel altijd het bevestigen van een maatschappelijke **orde** door middel van het gebruik van de ruimtelijke **zintuigen** en de daarvoor nodige toegepaste **technische** kennis. De barok is het zichtbare schuim van een tendens waarin een bestaande maatschappelijke orde of ordelijkheid op een extatische en soms zelfvernietigende manier wordt bevestigd door haar te uitbundig te vieren. Vaak verkeert die orde in een crisis van onbestemdheid, of angst voor de ondergang, het verlies of voor het andere. Het is daarbij belangrijk te benadrukken dat de barok de vervorming betreft van een gevestigde traditie ter bevestiging en versterking van zichzelf.

De uitbundigheid van dat vieren zit ‘m in het dispositief. Dat wil zeggen dat de psychologische middelen van de architectuur, de visuele kunsten en het theater bewust worden gebruikt om de mens op zo’n manier te manipuleren dat hij zich naadloos vereenzelvigt of pijnloos overgeeft aan die orde, dat hij dat ook op een “natuurlijke manier” doet. Het technische vernuft dat dit mogelijk maakt leidt op zijn beurt tot ongeduld. Er worden immers mogelijkheden gezocht binnen de heersende traditie/orde die door het zichzelf graag adverterende technisch vernuft ook daadwerkelijk mogelijk worden gemaakt. Die kennis bereikt een moment van overtolligheid, een moment van ongeduld: waar het wil laten zien wat het kan.

De barok is dan ook het moment waarop de techniek niet louter meer in dienst staat van de visie naar een op één of andere manier in crisis verkerende orde, maar dat het succes van de techniek er voor zorgt dat de visie zichzelf weer wendt naar de techniek. Dus de techniek wordt de oplossing voor het maatschappelijk probleem en de virtuositeit van die techniek staat in dienst van de bevestiging van de orde én van zijn genot in zichzelf. De grap is dat juist daardoor die oorspronkelijke ordelijkheid gevierd wordt op een manier waardoor het zichzelf op onomkeerbare wijze ondermijnd: door de wildheid van de viering bereid ze de ondergang voor: de techniek wordt moe en herhalend en de orde sterft door dat het de crisis uiteindelijk niet kan overleven.

De buitensporig genereuze momenten van de barok worden beantwoord met verontwaardiging en protest, een protestantisme dat zich toelegt op een creatieve versobering. De antibarok, die zelf in zijn uitbundige versobering en fanatieke afwijzing ook een vorm van barok is. En hierop is het antwoord van de barok een nog grotere intensificatie, een nog uitbundigere uitspatting tot dat het allemaal eindigt in stilte. Telkens gaat deze uitbundigheid gepaard met een virtueuze technische en maatschappelijke kennis. Een technische kennis die ongeduldig is geworden omdat ze zoveel meer kan dan ze doorgaans mag. De ordelijkheid die wordt vervormd, zij het de klassieke architectuurtraditie of de strenge regels van het modernisme, wordt vervormd door de mogelijkheden van de techniek. Neem de buitensporige virtuositeit van de barokke steenhouwer in 18^e eeuw Duitsland of de ongelooflijke technische kennis van de ontwerpers van de sculptuur van Frank Gehry in Bilbao, de blobs van Erik van Egeraat, Kas Oosterhuis en Peter Cook en de ruimtelijke routes en labyrinten van Rem Koolhaas in Berlijn, Rotterdam, Bordeaux of Seattle. Het is allemaal barok, en dat is geen waardeoordeel. De meest indrukwekkende kerken in de

wereld zijn kerken die hun traditie tot het extreem exploreren: Amiens, Reims, Beauvais, Lincoln, Westminster, Keulen, Vierzehnheiligen, San Carlo alle Quattro Fontane en ga zo maar door. Allemaal hebben ze het barokke in zich.